

„De Prostibulis Veterum” van Hadriaan Beverland (1650-1716) : een „Thesaurus Linguae Eroticae”

door

RUDOLF DE SMET

1. *Beknopt curriculum*

Hadrianus Beverland, Beverlandus of Barlandus, zoals hij zijn naam latiniseerde, werd in Zeeland geboren¹, naar alle waarschijnlijkheid te Middelburg tussen 20 september en 14 december 1650². Hij genoot zijn basisopleiding aan de Latijnse school aldaar³ om zich, op negentienjarige leeftijd, aan de Friese universiteit te Franeker in te schrijven⁴. Zeer jong, mogelijk zelfs vóór zijn geboorte, verloor hij zijn vader. Rekening houdend met de erfenis waarover Hadriaan bij zijn meerderjarigheid beschikking kreeg (1675) mag men gerust stellen dat de familie Beverland tot de begoede burgerij behoorde⁵.

1. Gebaseerd op Beverlands eigen getuigenis en de gegevens vermeld in de diverse *Alba Studiosorum*

- WOOD (A.), *Fasti Oxonienses*, London 1721, II. p. 189 : „One Hadrian Beverland, who entitles himself Dominus Zelandiae...”

- *Album studiosorum Academiae Rheno-Trajectinae 1636-1886*, Ultrajecti 1886, p. 71 : 1677 H. Beverlandus Zelandus.

- KETNER (F.), *Album Promotorum qui inde ab anno MDCXXXVI usque ad annum MDCCCXV in Academia Rheno-Trajectinae gradum doctoratus adepti sunt*, Utrecht 1936, p. 33 op 22 maart 1677 : „Hadrianus Beverlandus Zeelandus”.

- FOCKEMA (S. J.) & MEIJER (Th. J.), *Album Studiosorum Academiae Franekerensis*, Franeker 1968, p. 205 nr. 7108 op 7-7-1669 : „Adrianus Beverlandt Middelburgo-Zelandus” ; nr. 7558 op 2-5-1676 : „Adrianus Beverland Zelandus”

Verkeerdelijk als „Anglus” betiteld in de monumentale *Martialis*-editie van SCHNEIDEWIN (D. F. G.) ; *M. Val. Martialis Epigrammaton Libri*, Grimae 1842, vol. I. p. LVIII Prolegomenon.

2. Gezien de geboorteregisters van de stad Middelburg vernield zijn, is hiervoor geen expliciet testimonium voor handen. Ik baseer mij op impliciet bewijsmateriaal, o.a. het testament van Beverland (uitgegeven in het *Archief van het Zeeuwsch Genootschap*, Middelburg 1878, III, p. 151-152), zijn inschrijving aan de Academie te Leiden (*Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae*, Hagae-Comitum 1875, p. 585 ; met de vermelding *22 jaren* op 20 sept. 1673) en enkele summieere biografische noten in een document van de British Library (Add. Mss. 4221 fol. 110).

3. LANTSHEER (M. F.) & NAGTGLAS (F.), *Zelandia Illustrata*, Middelburg 1879, I, p. 358.

4. FOCKEMA (S. J.) & MEIJER (Th. J.), o.c., p. 205.

5. BEVERLAND (H.), *Although my innocency is shelter'd with a Bulwark of Vertues, nevertheless I find the same undermin'd in its own garrison* ; [...], London 1709, (p. 1-2).

Zijn moeder, Catharina Van Deynse, bleef achter met drie jonge kinderen, maar hertrouwde met de invloedrijke Bernhard De Gomme die het in Engeland zou schoppen tot inspekteur-generaal der vestingen onder Charles II. Via zijn stiefvader kon Hadriaan Beverland rekenen op belangrijke relaties zowel op het continent als in Engeland. Deze steun zal hem, enkele jaren later, op het nippertje redden uit de klauwen van de vertoornde theologen. In 1672 trok hij, mogelijk op uitnodiging van De Gomme, voor een jaar naar Engeland, waar hij zich aan de Bodleian Library te Oxford liet inschrijven⁶. Reeds toen had de idee in zijn hoofd gestalte gekregen om een encyclopedie van de erotiek samen te stellen waarin alle scabreuze passages van de antieke erotici en satirici zouden belicht worden. In dat perspectief las hij als een bezetene alles wat hem aangaande dit onderwerp materiaal kon verschaffen. Zijn leraars en vrienden getuigen dat hij over een fabuleus geheugen beschikte waaruit hij vaak in kroegen, tot groot genoegen van het studentenvolkje, prikkelende passages uit de erotische literatuur wist op te dissen. De leeshonger die hem verteerde kon ongetwijfeld verzadigd worden met de literaire schat die de Bodleian toen reeds te bieden had, maar ook de Verenigde Provinciën bruisten van humanistische arbeid. De ene Academie overtroefde de andere en Beverland wou veel zien, meer zien. Die drang naar kennis dreef hem opnieuw naar de Nederlanden, meerbepaald naar Leiden, waar hij zich op 20 september 1673 samen met zijn broer Christoffel liet inschrijven⁷. Leiden kon op dat ogenblik bogen op een puik stel professoren die op de jonge student een blijvende indruk hebben nagelaten o.a. Frederik Spanheim, Antoon Hulsius, Gerhard De Vries, Christoffel Wittichius en Theodoor van Rijke. In 1676 duikt Beverland opnieuw te Franeker op⁸ vanwaar het spoor naar Utrecht leidt waar hij zich in 1677 inschrijft en in dat zelfde jaar, op 22 maart promoveert tot licentiaat in de rechten⁹. Utrecht stond bekend als verzamelplaats van Spinozisten en Rozekruisers. Spinoza zelf was er in 1672 geweest en had er geregelde contacten onderhouden met de equites Rosae crucis¹⁰. De vrije opstelling van deze lieden tegenover de dogmata van hun tijd heeft ongetwijfeld de onderhuids gloeiende ideeën van Beverland vastere vorm gegeven en bij-

6. WOOD (A.), l.c.

7. *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae*. l.c.

8. FOCKEMA (S. J.) & MEIJER (TH. J.), o.c., nr. 7558.

9. KETNER (F.), o.c., p. 33.

10. MEIJER (W.), *De Rozekruisers of de Vrijdenkers der zeventiende eeuw*, Haarlem 1916, p. 63.

gedragen tot zijn erotisch pantheïsme dat in *De Prostibulis Veterum* duidelijk voelbaar is. Wie zou denken dat Beverland een punt zette achter zijn studentenleven, na zijn promotie in 1677, heeft het mis. Met de erfenis waarover hij in 1675 beschikking kreeg, had zijn leven immers pas echt zwier gekregen. In de vier jaar die op zijn meerderjarigheid volgden spendeerde hij het voor die tijd aanzienlijke bedrag van 2.225 Pond St. aan de aankoop van boeken, manuscripten, munten, schilderijen, kopersneden en andere curiosa, hoofdzakelijk met betrekking tot het domein van Eros¹¹.

In plaats van zich als eerbaar advocaat te Utrecht te vestigen, trok Beverland terug naar Leiden waar hij zich in 1678 opnieuw inschreef¹². Deze inschrijving mag zonder meer rechtstreeks in verband gebracht worden met het plan van de Middelburger om zijn „magnum opus”, waarvoor hij reeds jaren materiaal verzamelde, definitief te redigeren. In deze periode heeft Beverland ook zijn eerste contacten gelegd met de grote humanist Nicolaas Heinsius¹³ die over een zeer omvangrijke bibliotheek beschikte waarin zich talrijke uiterst zeldzame werkjes bevonden¹⁴. Binnen een tijdspanne van nauwelijks vier maanden (mei - augustus 1678) stelt hij het handschrift *De Prostibulis Veterum* samen dat zich vandaag in de U.B. te Leiden bevindt en 113 folio's telt, recto en verso beschreven¹⁵. In het tweede hoofdstuk van dit manuscript stelt Beverland dat de eros ook de mens, het goddelijke dier, kort na de schepping had beroerd. De duivel had er Eva toe aangezet de vrucht van de boom van Adam (de schaamdelen) te plukken en samen op te eten. Volgens Beverland moest dit genesis-verhaal allegorisch opgevat worden en doelde het op coïtus tussen de aartsouders. Door zich over te geven aan de lust, overtraden de eerste mensen de goddelijke wet en werden gestraft. Deze prikkel is vanaf de geboorte in iedere sterveling aanwezig en gaat van de ouders op de kinderen over: de erfzonde. De

11. BEVERLAND (H.), *Although my innocency...*, o.c., (p. 1-2). Later heeft hij deze collectie gestadig uitgebreid tot hij, omstreeks 1700 in geldnood begon te raken.

Cf. *Hadriani Beverlandi. Patrimonii sui reliquiae, being The cream of his paintings* [...] London 1711, p. 1-5.

en:

Bibliotheca Hadriani Beverlandi, Eigenhandig geschreven catalogus van zijn bibliotheek, London, British Library, Add. Mss. 61.661 fol. 77r-116v.

12. MEIJER (Th. J.), *Brieven uit de studentenkerker*, Leids jaarboekje 1971, p. 46.

13. GERLO (A.) & VERVLIEET (H. D. L.), *Bibliographie de l'Humanisme des Anciens Pays-Bas*, Instrumenta Humanistica III, Brussel 1972, p. 362 nrs. 4352-4356a.

14. MOLHUYSEN (P. C.), *Geschiedenis van de Universiteitsbibliotheek te Leiden*, Leiden 1905, p. 28, voetr. 1.

15. DE SMET (R.), *Hadriani Barlandi (Hadriaan Beverland) De Prostibulis Veterum, een kritische uitgave met inleiding en commentaar van het handschrift BPL 1994*, Brussel 1984 (onuitg. doct. diss.).

these was niet nieuw, maar werd door de Middelburger ontleend aan een verhandeling van H. Cornelius Agrippa von Nettesheim¹⁶, getiteld „*Henrici Cornelii Agrippae de Originali Peccato, disputabilis opinionis declamatio*”¹⁷. Dit alles was aanvankelijk slechts aan enkele vertrouwelingen van Beverland bekend en het manuscript *De Prostibulis Veterum* werd onderhands doorgeschoven zonder dat de overheid er lucht van had, totdat een stel vrienden hem er toe wist te overhalen het caput II tot een autonoom boekje om te werken en uit te geven. Zijn stelling over de erfzonde verscheen aldus eind 1678, slechts ondertekend met de initialen A.B. onder de titel: *Peccatum Originale κατ' ἐξοχήν sic nuncupatum, Philologicè ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΩΣ elucubratum a Themidis Alumno.*

*Vera redit facies, dissimulata periiit,
Psalmographus Ps. LVIII commate IV.*

Abalienati sunt impii inde a vulva, erraverunt ab utero; loquentes mendacia.

*Proba merx facile emptorem reperit, tametsi in abstruso sita sit loco.
Eleutheropoli - Extra plateam obscuram, sine privilegio Auctoris, absque Ubi et Quando*¹⁸.

Blijkens getuigenissen van Beverland zelf was hij echter niet tevreden met het resultaat. De lectuur van Isaac Vossius'¹⁹ *De poematum cantu et viribus rythmi*²⁰ had hem nieuwe inzichten bezorgd over het aspect „stijl” niet alleen met betrekking tot de poëzie, waarover het werkje in hoofdzaak handelt, maar eveneens in verband met het proza²¹. Beverlands theorie over de erfzonde, door een filologische benaderingswijze gesteund en tevens enkele bijbelse anachronismen met de vinger wijzend, schokte de theologen heftig. Donder-

16. GERLO (A.) & VERVLIEET (H.D.L.), o.c., p. 235-236, nrs. 3065-3079.

17. *Opera Omnia*, Lugduni [± 1550] p. 553-564.

18. CLEMENT (D.), *Bibliothèque curieuse, historique et critique ou catalogue raisonné des livres difficiles à trouver*, Göttingen 1750, vol. III, p. 272, merkt terecht op dat het hier om een zeer zeldzame uitgave gaat. Het is mij niet bekend waarom WING (D.), *Short title-catalogue of books printed in England, Scotland, Ireland, Wales and British America and of English books printed in other countries between 1641-1700*, New York 1945, vol. I. p. 139 nr. 2117, beweert dat de eerste uitgave van *De Peccato* te Londen zou gedrukt zijn. Met *Eleutheropoli* is zonder twijfel Leiden bedoeld.

19. DE SMET (R.) & ELIAS (W.), *Isaac Vossius*, Woordenboek van Belgische en Nederlandse Vrijdenkers, II, Brussel 1982, p. 149-183.

20. Hoewel het werk te Oxford in 1673 anoniem verscheen kende Beverland de auteur, zoals uit zijn correspondentie blijkt. Cf. infra.

21. Beverland schreef aan Vossius: „Ab eo momento, vir politissime, quo tuum de Rythmis pervolvi librum ipsi genitori meus displicuit abortus” (U.B. Leiden Afd. West. Hss. BPL 204 fol. 7v).

wolken pakten zich boven zijn hoofd samen. Met wat vage beloftes in verband met het afzien van de uitgave van *De Prostibulis Veterum* en sussende woorden, slaagde hij er ternauwernood in, het ergste te voorkomen en de theologen wat te kalmeren²². De steun die hij achter de schermen van Nicolaas Heinsius kreeg zal hier ongetwijfeld ook toe bijgedragen hebben. Maar Beverland zou Beverland niet zijn geweest mocht hij zich hierbij hebben neergelegd. De eerste editie zat hem dwars en dus werkte hij aan een tweede, geen gecensureerde versie weliswaar, doch een uitgave die vollediger zou zijn en beter gezuiverd van de „maculae”. In september 1679 verscheen ze onder de titel:

Hadriani Beverlandi J.U. Licentiati de Peccato Originali κατ' ἐξοχήν sic nuncupato Dissertatio Psalmographus Ps. LVIII.

commate IV.

Abalienati sunt impii inde a vulva, erraverunt ab utero; loquentes mendacia.

Ex typographeio MDC LXXIXX.

Beverland heeft in deze tweede editie de bijbelkritiek die in de eerste uitgave summier aanwezig was, breder uitgesponnen. Verder verklaart hij onomwonden zinnens te zijn het manuscript *De Prostibulis Veterum* uit te geven. De overheid besloot nu daadwerkelijk op te treden. Bij de Synode werd klacht tegen Beverland neergelegd²³. Hiermee was de gebruikelijke weg ingeslagen. De klacht bij de Synode werd doorgeschoven naar de Staten om door de raadpensionaris een vonnis te laten vellen²⁴. Omdat onze Hadriaan echter lid was van de Leidse Academie had hij recht op een geprivilegieerde behandeling en de Staten verwezen de zaak naar de Leidse Academie. Op 26 oktober 1679 werd hij gearresteerd en naar de studentenkerker onder het stadhuis te Leiden overgebracht in afwachting van zijn proces²⁵. Hadriaan zal wel een lastige bajesklant geweest zijn en zijn pen sliep tijdens zijn opsluiting niet; integendeel, in zijn brieven die hij aan bekende vrienden, waaronder N. Heinsius, Isaac Vossius en Ulric Huber, toestuurde, zijn de verwijten aan het adres van de the-

22. Beverland aan N. Heinsius: „Irato sistro hucusque lumina mea ferit Clerus. Postquam multorum os palpamento oblineram sacramentoque me iis devinxerant de non edendis Libris de Prostibulis Veterum illud obtinui, ut se nequicquam contra me molituros...” (U.B. Leiden Afd. West. Hss. Burm. F. 6A fol. 331r.).

23. KNUTTTEL (W. P. C.), *Acta der Particuliere Synoden van Zuid-Holland 1621-1700*, Den Haag 1915, vol. V. p. 283.

24. *De Resoluties van de Staten van Holland en West-Friesland*, deel 2 (1669-1727) 's-Gravenhage 1727, fol. 851.

25. Cf. onuitgegeven brief aan N. Heinsius, U.B. Leiden Afd. West. Hss. Burm. F. 6A fol. 347r-348v.

ologen bijtender dan ooit²⁶. Graevius vertelt aan Heinsius nog een andere anekdote in verband met Beverland, die hij zelf van Schulting heeft vernomen: toen hij in zijn kerker ter verpozing wat te lezen vroeg en de predikanten hem de Heilige Schrift aanboden, gooide hij die aan de kant en vroeg om Iuvenalis²⁷. Vrienden manen hem tot kalmte aan en pogen achter de schermen zijn zaak te bepleiten. Op 25 november 1679 deed het gerecht uitspraak²⁸. Beverland werd veroordeeld tot een geldboete van honderd zilveren dukaten, verbanning uit Holland en West-Friesland, inlevering van zijn manuscript traktaat *De Prostibulis Veterum* en schrapping van de studentenrol. Uit een addendum bij de processtukken blijkt dat hij drie maanden tijd heeft gekregen om zijn *De Prostibulis Veterum* in handen van het gerecht te geven, wat ook is gebeurd op 20 maart 1680. Na zijn veroordeling vertoefde hij nog geruime tijd te Utrecht om eind maart 1680 naar Engeland te trekken. Eerst deed hij Londen aan en trok daarna naar Windsor waar hij bij Isaac Vossius, de excentrieke kanunnik van Windsor Castle, onderdak vond. Vossius stelde Beverland aan als zijn persoonlijke secretaris die instond voor het aankopen van boeken en handschriften en hoofdzakelijk te Londen verbleef.

In deze periode ging het hem voor de wind. Hij had bovendien vrije beschikking over de Bibliotheca Vossiana waardoor hij zich volop aan zijn literaire arbeid kon wijden. Nog intenser dan voorheen werd zijn aandacht opgeëist door de antieke erotici en satirici. Hij stelde commentaren samen op Horatius, Persius, Iuvenalis en Martialis²⁹ en stond in voor Vossius' Catullus-editie³⁰. Aan dit gunstig gesternte werd een abrupt einde gesteld door de dood van Vossius (februari 1689). Nog even kon Beverland in het voetlicht treden door de rol die hij speelde bij de verkoop van de Bibliotheca Vossiana aan

26. Voor de kerkerperiode zijn de onuitgegeven gebundelde minuten „*Epistolae Tullianae*” (Leiden U.B. Afd. West. Hss. BPL 204) van groot belang. Het bundel werd besproken door MEIJER (Th. J.), *Brieven uit de studentenkerker*, l.c.

27. BURMAN (P.), *Sylloge Epistolarum*, Leydae 1727, IV, p. 623 nr. DLXVIII van 24 okt. 1679.

28. De processtukken worden bewaard in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, *Universiteyds Crimineel Clagt-Boeck*, littera E, anno 1647-1695 - inv. nr. 13, Academische Vierschaar Leiden, fol. 116 sqq.

29. *Hadriani Beverlandi Seelandi Notae in Horatium. Notae ad Juvenalis et Persii satyras...* 1680. Onuitgegeven, Staatsbib. Berlijn DDR. De Martialis-commentaren werden gepubliceerd door: WERNSDORF (I.C.), *Ad M. Val. Martialis Epigrammata Lectiones variantes et notae ineditae Hadr. Beverlandi*, in: STOSCHIUS (F.), *Museum Criticum, continens observationes ad auctores veteres Graecos et Latinos*, Lemgoviae 1774, I. p. 48-86, 387-419.

30. *C.V. Catullus; et in eum I. Vossii Observationes*, s.l.s.a., gedeeltelijk in Holland gedrukt maar afgewerkt in Engeland.

de Leidse Universiteit³¹, waar de Codices Vossiani tot op heden de parels van de verzameling uitmaken³². Bij die gelegenheid wist hij abolitie van de uitspraak van 1679 te bekomen, mede door de redactie van zijn *De fornicatione cavenda admonitio sive exhortatio ad pudicitiam et castitatem* die lang in manuscript circuleerde en pas in 1697 werd gedrukt. Hierin herriep Beverland al zijn stellingen geoperd in *De Peccato Originali* en riep de jeugd op tot kuisheid en godsvrucht. Of deze morele ommekeer al dan niet geveinsd was wil ik in het midden laten. Zeker is wel dat hij geen gebruik heeft gemaakt van het feit dat zijn verbanning teniet gedaan was.

De latere levensjaren van Beverland worden overschaduwed door een gestaag groeiende paranoia, waardoor hij voortdurend verhuisde en nu eens te Oxford verbleef, dan weer te Ealing, Fulham en Londen. Spijts deze mentale verzwakking werkte hij nog commentaren af op Petronius³³, de *Instellingen* van Justinianus en op Theophilus³⁴, om tenslotte, op 14 december 1716 totaal verarmd en uitgeput te Londen te overlijden. Wat men algemeen gedacht heeft over deze merkwaardige figuur is treffend onder woorden gebracht door zijn tijdgenoot David van Hoogstraten :

„Hoe rijk waert gij verzien van hemelglans en stralen
Die als een meidau op u neder quamen dalen ;
Zoo gij niet, spelende met uw geleerd verstand,
Had met den voet geschopt de gaven van Gods hand.
Wat is geleertheit, van Godvruchtigheid verstecken ?
Een kostelijck vertrek, om slangen op te quecken ”³⁵.

II. De Prostibulis Veterum

a. Historiek van het traktaat

Volgens een getuigenis van de Haagse advocaat Johan Van Baelen, wiens initialen prijken onder het *Lof-Digt ter eeren van Mr. Adriaan*

31. TIJDEMAN (H. W.), *D. Van Royen, Over de bibliotheek van Isaac Vossius*, Mnemosyne, Mengelingen voor Wetenschappen en Fraaye Letteren, Dordrecht 1825, vol. V, p. 260-290.

32. Cf. BLOK (F. F.), *Contributions to the history of Isaac Vossius library*, Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks nr. 83, Amsterdam 1974.

33. *Batavi in Britannia hospitii, notae in Petronium, animadversiones in Emblemata Nodotiana*, 1693 (U.B. Leiden, Afd. West. Hss. BPL 1717).

34. *Commentarius in Institutiones Iustiniani*, bevond zich in de bibliotheek van PH. SCHOENBERG maar is vandaag niet meer te localiseren ; cf. *Bibliotheca Selectissima*, Amsterdam 1743, p. 585. De *Notae criticae in Theophili paraphrasin Institutionum*, zijn geattesteerd in een onuitgegeven brief van Beverland bewaard in de British Library te London (Add. Mss. 4277 fol. 22r), maar evenmin te localiseren.

35. VAN HOOGSTRATEN (D.), *Gedichten*, Amsterdam 1679, p. 281.

Beverlant, was de Middelburger slechts twintig jaar toen hij een aanvang heeft gemaakt met het verzamelen en ordenen van het tekstmateriaal dat hij later zou verwerken in *De Prostibulis*³⁶. Beverland was dus student te Franeker toen hij het plan opvatte om een werk te concipiëren waarin de erotiek in al zijn facetten zou belicht worden. Zoals reeds gesteld ging zijn aandacht vooral uit naar de literatuur van de oudheid, maar dit materiaal werd aangevuld met citaten uit de Bijbel, de kerkvaders, de middeleeuwse en eigentijdse literatuur. Gezien sommige geciteerde werken reeds in zijn tijd zeldzaam waren mag men veronderstellen dat zijn reislust en diverse academische inschrijvingen verband houden met het feit dat zoveel mogelijk bibliotheken moesten doorsnuffeld worden. Ook zijn contacten met vooraanstaande humanisten als Nicolaas Heinsius waren gericht op het verkrijgen van interessante informatie en tekstmateriaal³⁷.

Beverland zette zich aan het werk vanaf 1 mei 1678, ordende zijn citaten, voorzag ze van een passende bindtekst om op 20 augustus van dat jaar het handschrift klaar te hebben dat heden in de U.B. te Leiden berust onder het nummer BPL 1994. In oktober 1678 overwoog hij reeds de uitgave van de *Libri tres De Prostibulis Veterum*³⁸, maar zag daar dan uiteindelijk van af onder druk van de overheid (cf. supra).

36. DE GOYER (J.), *Paralipomena ad libros de Prostibulis Veterum*, U.B. Leiden Afd. West. Hss. BPL 1716 fol. 42r. „Nam cum Hadrianus Barlandus erat adolescens XX annos natus cum hoc inchoaret opus, teste J. Van Balen,..."

37. Cf. onuitgegeven brief van B. aan N. Heinsius, U.B. Leiden Afd. West. Hss. Burm. F. 6A fol. 349, 11 feb. 1678: „Hagae Comitum, cum omni officiorum genere me cumulasset nobilissima ac liberalissima tua humanitas, dum inter reciprocandos de Prostibulis Veterum ἐν πάροδῳ incidisset mentio, eorumque (puta Summaeniarum ac bustuariarum aliarumque) etiamnum exstare fragmenta, mihi significaret immensae lectionis promptitudo, ingeniique tui sagacitas, quae tamen non in libris sed in cerebro vestro invenire posse, facile mihi persuadere debui, volui. Quorum scortorum, huiusque rei congruorum (ut Priapi sacrorum, coeundi modorum, quorum Ectica antiqua Rom [ana] in gazophilagio habere Patinum Paduae nunc Professorem Med [icinae], mihi significavit Dom [inus] Gronovius) sacram finem meditor: quem catalogum a nemine doctius ac lepidius augeri posset, quam ex instructissimo ac ingeniosissimo penu tuo. Itaque ut ex adversariis quaedam mihi suppeditare haud dedigneris, aveo. Sicut in aere vestra totus sum, humanissime vir, ita me magis obligatum habebis, si erga rerum aestimatorem nihil dissimulet promptitudo ac innata humanitas tua. Precor itaque benevole vir, ut per sedulas meae Rei quaedam annotes, mihi que communices, dum domi cogitationes in unum conglutinatae facile respuere valeant haud tralatitia, mihi in rem meam adaptanda effata. Denique mastrupatorum, frictricum, fellatorum ac labdarum, cunnilinguorum, cinaedorum pariter ac pathicorum similiumque execrandarum divisionum, brutarumque sodomitarum catalogum mihi exhibere facile poteris..."

38. Cf. onuitgegeven brief van B. aan N. Heinsius, U. B. Leiden Afd. West. Hss. BPL 246, 15 okt. 1678: „... Olim quidem tibi scribere, Clariss[ime] Vir, concupiscebam; sed nunc maxime impellor. Constitui enim brevi typis mandare libros Tres de Prostibulis Veterum, quos ad umbilicum perduxit. Liber primus nil nisi ultimam desiderat manum. Hos ex animi candore tibi, studiis dictorum solamen ac asylum unicum, offerrem lubens, si non ingratos fore praescirem: eapropter arduum hoc negotium stylo haud committerem nisi temeritati meae veniam promitteret tua humanitas ac innata comitas, quam cum ex tempore polliceri tua haud sinat

Geen enkele bio- of bibliograaf van Beverland heeft er op gewezen dat het handschrift BPL 1994, niet de *Libri tres De Prostibulis Veterum* omvat, doch slechts het eerste boek; het enige trouwens dat hij op het vasteland heeft kunnen afwerken. De *Paralipomena ad libros de Prostibulis Veterum* die aanvullingen bevatten bij de drie boeken *De Prostibulis Veterum* en die deels door Jacob De Goyer te Utrecht en deels door Paul Colomiés in Engeland werden geredigeerd, tonen aan dat BPL 1994 weliswaar al het materiaal bevat van het eerste boek, maar zeker niet de definitieve versie is geweest; verder dat in de boeken twee en drie, onderwerpen werden aangesneden die men in BPL 1994 hopeloos zal zoeken. Hoe is dat te verklaren? Toen Beverland in 1679 werd opgesloten en het gerecht zijn manuscript traktaat *De Prostibulis Veterum* opeiste, heeft hij beweerd dat het niet meer in zijn bezit was, maar naar vrienden opgestuurd was. Dat verklaart waarom men hem in het vonnis drie maanden tijd verleende om het in te leveren. Ongetwijfeld heeft onze sluwe vos hiervan gebruik gemaakt om het eerste boek, dat nog enkele een „*iterata descriptio*” miste om kunnen gedrukt te worden, te kopiëren en de ordening der capita lichtjes aan te passen. Het origineel heeft hij dan aan het gerecht uitgeleverd, hen in de waan latend dat zij de *Libri tres De Prostibulis Veterum* in handen hadden en bovendien het enige exemplaar. Het handschrift BPL 1994 is dus het archetype van het eerste boek. Dat verklaart de gebrekkige afwerking die Beverland zelf enkele malen met de vinger wijst, wetend dat de Academische overheid het manuscript zou doorlezen³⁹. Liefst van al had hij gezien dat de rechters het zouden verbranden⁴⁰. De officier van justitie van de stad Leiden Johan Van Vesaneveld overhandigde het manuscript aan de Rector Magnificus Frederik Spanheim, die het tot zijn dood (1701) in zijn persoonlijke bibliotheek hield. De Universiteit moest er bij de erfgenamen op aandringen dat *De Prostibulis Veterum* zou gerestitueerd worden⁴¹, wat dan ook is gebeurd. Zo kwam het manuscript in de Bibliotheca Publica van Leiden terecht.

eruditio ut mei ac libelli copiam tibi faciam sine te exorem. Qui si arideant, antequam ultima lima adhibeatur, etiamnum in quibusdam exactissimo tuo iudicio ac censura egere videntur. Tu autem, eruditorum Ilias, cum solus conatibus nostris opitulari posses, precor ut eorum adiutor esse haud dedigneris...”

39. BPL 1994, ad lectorem r. 1-2.

„indigestus tumor inexasciatarum pagellarum” r. 1a-3a. „Cuique capiti, naevis purgato, praefigenda in (si Venus propitia) iterata descriptione, nam necdum exasciata haec...” r. 11a-13a. „In toto hoc libro, nihil iusta methodo, aut ratione, aut stylo, aut denique congruo loco scriptum est...”

40. Cf. onuitgeg. brief aan J. le Fer, U.B. Leiden Afd. West. Hss. BPL 204 fol. 35r., 1679: „Vellem profecto nunc Vulcano consecrarent Rector et Praetor”.

41. MOLHUYSEN (W. P. C.), *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidse Universiteit*, Rijks-geschiedkundige Publicaties XLV, 's-Gravenhage 1920, IV. p. 191: „...dat denselven Bibliothecarius bij de erfgenamen van den Heer Spanheim za[liger] alle mogelijke instantien sal doen, ten eynde aan de Universiteyt gerestitueert worden de MSS. ende papieren van Adrianus Beverland ende in 't particulier synen tractaet de Prostibulis Veterum”.

Mogelijk door het Griekse incipit „Υποτύπωσις καὶ Ἀνακεφαλαίωσις” werd het aanvankelijk gerangschikt onder de Codices Graeci (Catalogus 1716 n° 9); later als nr. 1994 van de Latini.

Toen Beverland in 1680 naar Engeland trok heeft hij zeker alle materiaal met betrekking tot *De Prostibulis Veterum* mee verscheept. Het staat vast dat hij in Engeland de afwerking en publicatie beoogde van de *Libri tres De Prostibulis Veterum*⁴². Toch heeft angst voor de mogelijke represailles hem van publicatie weerhouden⁴³. Vooral na de dood van zijn beschermer, Isaac Vossius, was Beverland zich uiterst kwetsbaar gaan voelen. Die gedachte heeft er hem tenslotte toe gebracht de *Libri Tres* te verbranden om een rustig bestaan te kunnen leiden⁴⁴.

Een overzicht van de inhoud is ons bekend uit de reeds geciteerde *Paralipomena*.

b. De inhoud van het handschrift BPL 1994

Beverland is, bij de conceptie van dit eerste boek vertrokken van een aantal topoi van de erotiek, onderverdeeld in capita. Rond elk thema heeft hij een groot aantal citaten geschaard die door een passende bindtekst tot een geheel verweven werden. De citaten zijn voor een groot deel geput uit de antieke erotici en satirici en vaak levert Beverland commentaar en tekstkritiek bij duistere passages. Gezien zijn belezenheid op dit vlak, zijn sommige van zijn opmerkingen belangwekkend vanuit filologisch oogpunt. Niet alleen de erotische literatuur stricto sensu is in *De Prostibulis Veterum* vertegenwoordigd. Men kan haast geen auteur uit de Klassieke en Post-klassieke oudheid bedenken die niet ergens in het handschrift aan bod komt. Vergilius wordt meer dan 90 maal geciteerd, Plinius Major 120 maal, Lucretius meer dan 80 maal. De 600 Bijbelreferenties getuigen van de onderlegdheid van de samensteller ook op dit vlak. Haast in elk hoofdstuk worden metaforen die op de erotiek betrekking hebben toegelicht, waar-

42. Cf.-brief aan N. Heinsius, K.B. 's-Gravenhage Afd. Hss. 131 G 25 fol. 5, 2 aug. 1681 : „Vix dixerim quantopere huius farinae sitiam specimina ut seriem Pandectarum meae iuventutis possim pertextere”. -brief aan G. Graevius, ibidem, fol. 10, ongedateerd, maar na 1680 te situeren : „Licet non sit opis nostrae tua studia polire ; tamen uberiora tibi spondeo si et mihi in levamen de P.V. nonnihil suggesseris”.

43. Cf. brief aan G. Thomasius, U.B. Leiden Afd. West. Hss. BPL 204 fol. 46v., 5 okt. 1685 : „Dicis complures elegantis ingenii homines desiderare ut tandem libros de P.V. publici iuris faciam. Non tam salutis meae sum prodigus ut in vado iactam, solvere anchoram velim”.

44. Cf. brief aan H. Sloane, London BL, Sloane Mss. 1985 fol. 60, ongedat. maar na 1700 : „Libros de Prostibulis Veterum Numine impellente combusti, ut sine cura metuque Epicuream viverem vitam”.

door het handschrift ook vanuit het oogpunt van de lexicografie, inzonderheid van de Latijnse, bijzonder interessant is. In caput IV heeft Beverland zelfs een erotisch lexicon verwerkt⁴⁵.

Het geheel geeft blijk van de fabuleuze belezenheid van de merkwaardige Middelburger.

*Systematisch overzicht*⁴⁶

Caput I: (vanaf fol. 1r.)

- De liefde is de oudste der goden. (r.1-13)
- Na de Chaos bracht de liefde de voortplanting tot stand. (r.14-18)
- Alle dieren worden aangegrepen door de libido. (r.19-63)
- Uit de dode stof ontstaat leven. (r.64-149)

Caput II: (vanaf fol. 3r.)

- Ook het goddelijke dier, de mens werd door de duivel tot de geslachtsdaad overgehaald. (r.150-272)
- „Boom, vrucht, eten" zijn in de Bijbel symbolen voor de erogene delen en de coïtus. (r.273-338)
- De erfzonde is het lustgevoelen dat van ouder op kind wordt overgedragen. (339-537)

Caput III: (vanaf fol.9r.)

- Vanaf het prilste ontwaken van de mensheid merkt men de onweerstaanbare drang die in ieder aanwezig is. (r.539-603)
- De dichters der antieken hebben naar een verklaring gezocht. (r.604-627)
- Reeds van kindsbeen af voelt men de prikkel. (r.628-675)
- Niemand is kuis. (r.676-716)
- Excessen van de seksuele drang: Messalina, Cleopatra... (r.717-803)
- Ook grijsaards, heiligen en martelaars vallen voor de verlokking. (r.804-955)
- Alle volkeren ter wereld hebben zich in de liefde gestort: Egyptenaren, Perzen, Grieken... De Romeinse keizers spannen de kroon. (r.919-1009)
- Welk van beide geslachten wordt het sterkst door de liefde aangegrepen? (1010-1156)

45. Cf. Appendix.

46. De regelnummering is die welke in mijn doctoraal proefschrift „Hadriani Barlandi..." o.c. werd toegepast.

- Alles en iedereen ondergaat de seksuele drang: „casti pro monstis sunt habendi”. (r. 1157-1209)

Caput IV: (vanaf fol. 21r.)

- De mens heeft steeds alle mogelijke middelen bedacht om uiting te geven aan zijn lust:

- * naakte voorstelling van goden en keizers (r.1220-1271)

- * godenverering afgestemd op de eros. (r.1272-1784)

- Bacchanalia

- Vinalia

- Saturnalia

- Lupercalia

- Oscilla

- Floralia

- * ook het taalgebruik is overwoekerd door obscene woordenschat, ten top gedreven in poëzie en drama. (r.1785-1928)

- Fescennina

- Sybaritici libelli

- het werk van Aristides

- Priapeia

- Ovidius

- Petronius

- Satyrae Berniae

- Mauro

- Della Casa

- De satirici zijn met ongeunstelde scherpheid van leer getrokken tegen de aberraties van hun tijd. (r.1929-2015)

- De verbanning van Ovidius en Iuvenalis. (r.2016-2067)

- Verdediging van de studie der erotici. (r.2068-2194)

- Studie van de erotische woordenschat (Grieks en Latijn) (r.2195-2781):

- Erotiek in de kunst. (r. 2782-2964).

- * schilderkunst: de schemata van Elephantis en Philaenis; het werk van Parrhasius en Zeuxis.

- * erotische munten en medaillons.

- * beeldhouwkunst.

Caput V: (vanaf fol. 50r.)

- Amor of Eros is in de mythologie van de antieken de belangrijkste god; alle anderen ondergaan zijn werking. (r.2965-3105).

Caput VI: (vanaf fol 52v.)

- Oorsprong van de Venuscultus en vormen van verering. (r.3106-3555)

Caput VII: (vanaf fol. 59v.)

- De „Pygiaca” en inzonderheid de cultus van Priapus. (r.3556-3660)

- Verband tussen Mutinus en Priapus. (r.3661-3911)

Caput VIII : (vanaf fol. 67v.)

- De verering van Ceres. (r.3912-4211)

Caput IX : (vanaf fol. 69v.)

- Erotische aspecten in de satanverering. (r.4212-4279)

- Cybele. (r. 4280-4406)

Caput X : (vanaf fol. 71v.)

- De Druïden. (r. 4407-4485)

Caput XI : (vanaf fol. 72v.)

- Seksueel wangedrag van diverse christelijke sekten (r. 4486-4763) :

- * Gnostici

- * Catharen

- * Tempeliers

Caput XII : (vanaf fol. 79v.)

- * Adonida

- * Isiaca

- * Serapida

- Geheime aspecten van de Priapus- en Cerescultus. (r.5034-5240)

Caput XIII : (vanaf fol. 86r.)

- Misstappen van de clerus. (r. 5241-5766)

Caput XIV : (vanaf fol. 95v.)

- Seksueel wangedrag van de magistratuur en de medici. (r.5767-6076)

Addenda (vanaf fol. 100v. tot 113v.)

APPENDIX (Excerpt cap. IV.)

Fol. 38v.

Tekst

- 2260- Ita Augustus non libidine, sed ratione commisit adulteria :
quo facilius consilia adversariorum per cuiusque mulieres
exquireret.
Sumitur et haec vox tum de adulterio, tum et de paedicatione.
Ingredi, pro quo Latini coeundi et ineundi utuntur verbo,
2265- frequens in Sacris paginis, tam pro licito congressu, quam
pro fornicatione. *Inire* et *initus* pro coire et coitu :]
Con(c)eptio uno initu peragitur, inquit Plin [ius] L.X.
Reginam in eo ? Tu Drusillam inis. Non inieris Tertullam.
Suet[onius] in Aug[usto] 69.

- 2270- *Sic me taurus init, sic proxima buccula mugit.* Auson[ius] et Ovidius.
-ineat quamlibet ante velim.
Inire in atrium domus cubationis :
Sic Gentium Doctōri κούραι cubilia sunt scortationes et
adulteria quae perpetrantur in cubiculis. Iudic [um] cap [itis]
2275- XV. com [mate] 1. [ad] Rom [anos] XIII. §.13. *Dilatāre cubile* est adul-
terium committere spirituale. Iesaiæ cap [itis] LVII. §.8. unde via terrae
Geneseos cap[ite] XIX.
(Plauto *via publica* dicitur meretrix, et nupta *fundus septus.*) com[mate]
31. pro coitu ; sicut et Prov [erbiorum] XXX. com [mate] 19.
2280- Hinc et Amos II. com [mate] 7. ambulare, ire : et Exod [i] XIX.
com[mate] 15. *accedere ad uxorem*, appropinquare ad
aliquam passim. Gen [eseos] XLIX. §.4. *ascendere* (Catullo
Horatio et Martiali *descendere*)
Gen [eseos] XIX. §.33. *dormire* : Ubi Lot dicitur flore Liberi
2285- patris aspersus dormivisse cum filiabus. Quod moris
erat inter vicinos Arabes ac Persas. Utitur hac phrasi et
Cicero. Ep[istola] I. ad Atticum. L.V.
Cum sene non puduit talem dormire puellam.
Propertius et Ovidius :
2290- *Et bene dic domina, bene cum quo dormiet illa.*
Iuvenalis in nobilissima Satyra : - *dormiat ille / Cum domina-*

2261 mulieres/ex[[g]] exquireret 2282 ascendere [[cubicula]] (Catullo 2286
erat [[apt]] inter 2290 illa. / [[Facere Gen[eseos] XIX. §.8. et Martiali L.IX
Ep [igrammate] 16. Agere <2.> Sam [uelis] XIII. §.2.]])

Fol. 38 v.

Noten in de linkermarge

	Lege Aristotelem L.V. Politic [on].	(2260)
	Sueton[ius] c. LXIX. et Alcibiades apud Athenaeum
L.XII.	(2261)
1255a-	Iud [icum] XIX. §.25.	(2263)
	Gen [eseos] XIX. §.5.	
	Iud [icum] XIX. §.22.	
	Gen [eseos] VI. §.4. -XVI. §.2-4. -XIX. §.31. -XXIX. §.23-30.	(2264)
	XXX. §.3-4-16. - XXXVIII. §.2-8-9-16.	
1260a-	Deut[e]r[onomii] XXI. §.13. - XXV. §.5.	(2266)
	Ios[uae] XXIII. §.7.	
	I. Reg[um] XI. §.2.	
	2. Sam [uleis] III. §.7. - XI. §.4. - XII. §.24. - XVI. §.21.	
	VII. §.25. - XX. §.3.	
1265a-	Ruth.IV. §.13.	
	Prov[erbiorum] II. §.19. - VI. §.29.	

- Psalm[orum] LI. §. 2.
 Ezech[ielis] XXIII. §. 44.
 Hos[ae] IX. §. 10.
 1270a- Gen[eseos] XX. §. 4. (2281)
 Levit[ici] XVIII. §. 6-14. - XX. §. 16.
 Deut[e]r[onomii] XXII. §. 14.
 Ies[aiac] VIII. §. 3.
 Ezech[ielis] XVIII. §. 6.
 1275a- Gen[eseos] XXIX. §. 12. (2286)
 Ierem[iae] III. §. 2.
 Propert[ius] L.II.E [legia] 14. (2288)
 Sat[yra] VI. (2291)

Fol. 38 v.

Noten in de rechtermarge

- Et adulteri γρίφον Samsonis exposuerunt, dum cum ea (2260)
 735b- arassent ait ipse curruca. Iudic[um] XIV. com[mate] 18:
 Apud Quintilianum : *Non idem est, dominum cum ancilla* (2266)
coisse, quod dominam cum servo.
 Gen[eseos] XLIX. 4. (2282)
 Conscendere alicuius cubile et lectum :
 740b- Ep[igrammate] XX[I]X Catullo *aliorum cubilia perambulare.*
 Graecis ἐμβασιχοῦται hinc Embasicoeta, qui inscendit
 grabatum. Lege Mercerum ad Aristaen[eti] Ep[istolam] 22
 L[ibri] 2.]
 Phocylides in Nuthetico dixit μοιχικὰ λέκτρα et apud Suidam (2273)
 in voce φῶρια. δ'ἀμφαδίων λέκτρα μελιχρότερα ; iuxta
 745b- effatum Regis sapientissimi Proverb [iorum] IX. com [mate]
 17. Sic et de honesto coniugio ἡ κοίτη ἀμιάνθοσ
 [ad]Hebr[aeos] XIII. 4. Adde Homerum Iliad[os] L.IX. 133.
 Penelope dicitur lectus Ulyssis.
 Propertio L.I.El[egia] 6. Tibull[o] L.I. E [legia] 5 :
 750b- *furtiva foedera lecti.*
 Ovid[ius] Ep[istola] V. Heroid[um] *temerari foedera lecti.*
 Huc aequum est *descendere.* Tibullus L.I. E [legia] 2. (2282)
-furtim descendere lecto.
 id est adultera novit pedes extra spondam lecti,
 755b- sternutante interim marito, efferre et sic descendere ne tre-
 muli lecti argutatione maritus expergiscat, quam drudus in-
 terim stante pede permolat
 743b-757b not. in marg. sin. fol. 39r. inscr. sed ad fol.
 38v. pert. 746b coniugio [[εὔνη]] ἡ κοίτη 748b lectus
 Ulyss[is] Ulyssis.